

BARTÓK ISTVÁN

Régi magyar grammatikák Sopronban

Adalékok Sylvester János Grammatica Hungarolatinájának utóéletéhez

Csaknem fél évszázada, hogy Peéry Dezső közölt egy XVIII. századi levelet, amely tartalmazza az akkor Sopronban fellelhető magyar grammatikák felsorolását.¹ A dokumentum rendkívül fontos forrás nyelvtanirodalmunk történetéhez, ám az évtizedek során szaporodtak a kételyek hitelességét illetően. Az alábbiakban közreadok egy eddig ismeretlen, 1958-ból származó levélváltást, amely igen figyelemreméltó szempontokat vet fel, és mindenképpen indokoltá teszi a grammatikák ügyének újragondolását. Néhány újabb adalékkal magam is szeretnék hozzájárulni a kérdés további vizsgálatához.

I. Balázs János és Pröhle Jenő

A két levelet a soproni Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium könyvtárának feldolgozatlan kéziratai között találtam. Peéry Dezső szövegközlése nyomán Balázs János pontosabb tájékoztatásért fordult Pröhle Jenőhöz, a gimnázium tudós tanár-könyvtárosához; érdeklődésére kimerítő választ kapott.

Balázs János Pröhle Jenőnek²

Budapest, 1958. február 11.

Kedves Barátom,

Ne haragudj, hogy ismeretlenül rádtörök e levelemmel. De nagy szívességre szeretnék megkérni, s legjobban ez ügyben Te tudnál segítségemre lenni.

A Magyar Nyelv egyik legutóbbi számában Peéry Rezső közzétette a Soproni Magyar Társaság 1794 december 24-én kelt s a marosvásárhelyi Magyar Társaság elnökségéhez intézett levelét. Ebben a soproniak 22 olyan régi magyar nyelvtant sorolnak fel, amelyek állítólag birtokukban voltak. Ezek között a második helyen szerepel Janus Pannonius állítólagos latin–magyar nyelvtana is. Már most azt szeretném tudni: megvan-e valami Nálátok az említett helyen felsorolt grammatikákból, különösen az érdekelne, hogy fellelhető-e a Magyar Társaság régi könyvtárában Janus és

¹ PEÉRY Dezső: *Soproni adalék 1794-ből az erdélyi magyar nyelv-mívelő mozgalomhoz.* = Magyar Nyelv (53.) [1957.] 274–278.

² Az eredeti levél gépirat az MTA Nyelvtudományi Intézetének A5-ös méretű, fejléces levélpapírján.

Sylvester emlegetett műveinek egy-egy példánya. Én magam kétkedéssel olvastam a Janus szerzőségére vonatkozó tudósításokat. A legmeggyőzőbb cáfolat csupán Tőletek várható. Ezért arra kérlek, szíveskedj utána néznetni a kérdéses anyagnak.

Fáradozásaidat előre is hálásan köszönöm, s cserébe, ha miben tudok, szívesen segítségedre leszek. Válaszodat várva sok szeretettel köszöntelek

[Balázs János]

*Pröhle Jenő Balázs Jánosnak*³

Sopron, 1958. március 9.

Kedves Barátom!

Távoláll tőlem, hogy a „rám-törésért” haragudjam, különben is, ha személyesen nem is ismerjük egymást, nem vagyunk egészen ismeretlenek egymásnak. Ha erre az „állj elő, vén Márkus, vedd elő Janust, Szilvesztert” felszólításra megelégedtem volna rövid nemleges válasszal, postafordultával küldhettem volna, de leveded olyan pontokat érintett, amelyek számunkra könyvtártörténeti kérdéseket vetnek fel, másrészt pedig ama Magyar Társasági levél szavahihetőségének ártanak, vagy látszhatnak ártani. Neheztelek is Peéryre, hogy, bár a feldolgozáshoz kapott tőlem irodalmat, közlés előtt nem mutatta meg a dolgot. Ilyen fogyatékosan feldolgozva nem lett volna szabad közölni a nyersanyagot. A helyzet:

A levél hitelességéhez kétség nem fér. A közlésében néhány apró sajtóhiba akad és az a furcsaság, hogy grammatika-felsorolásban a dőlt *a* = &, valamint a dőlt *ac* = &c.

De a levél szavahihetősége rosszul fest első pillanatra, ha elárulom, hogy a felsorolt grammatikák közül jelenleg mindössze három található a M. T. könyvtárában és összesen 12 a M. T. és a líceumi könyvtárban együttesen, ezek közül is kettő megállapíthatóan 1840-ben került a könyvtár állományába. Az M. T. könyvtárának ránkmaradt legrégebb, 1824-ből való jegyzékében sem szerepel lényegesen több nyelvtan, egyébként a jegyzék vizsgálata azt bizonyítja, hogy az akkori állomány nem egy darabja hiányzik a maiból. A hiányok többsége ugyan nem érzékeny veszteség, de azért még RMK kötet is akad a hiányok közt. A hiányok egyik magyarázata az a M. T.-ban sokáig bevett szokás, hogy a könyvek egy részét a tagok közt elárverezték, de ez elsősorban olyan könyvekre vonatkozhatott, amiket újabb, teljesebb kiadással pótoltak a könyvtárban. Így vette meg Apám a 90-es években mint diák Vörösmarty 1847-es kiadását, most Tőle kérjük kölcsön kiállításra. Nem hiszem, hogy az árverés ezeket a régiségeket lényegesen érintette volna.

Szándékosan hagytam későbbre az egykori soproni diákok szavahihetőségének pozitív bizonyítékait. 1794-ben több grammatikának kellett lennie az ifjúság kezén, mert a született magyarok számára leghelyesebbnek ítélt Budai Magyar Grammatika is csak 1818-as kiadású példányban szerepel a mai állományban s az is csak 1840-ben került a könyvtárba. Másrészt a M. T. 1791 és 1792-ből való jegyzőkönyvei szerint az akkori „Társok” Molnár és Kövesdy és mások grammatikáiból „szedegetett” részeket adtak elő a magyar nyelvre vonatkozóan, tehát olyanokból, amiknek ma szintén botalt ütüjük a nyomát a könyvtárban.

A kérdésre azonban némi világosságot derít az a megmondolás, hogy a levélben foglalt „itt található Grammatikák” kifejezésben az itt szót nemcsak a M. T. és az is-

³ Az előző levél mellett található a válasz gépiratának indigóval készült másodpéldánya, két A4-es lapon.

kola könyvtárára vonatkoztatjuk, hanem általában Sopronra. Az újabb grammatikák (t. i. az akkor újabbak) a diákok közt foroghattak közkézen és ezért esetleg nem találták értelmét, hogy a könyvtárba is sorolják. De a professzorok tulajdonában is voltak értékes könyvtárak. A M. T. akkori tanárelnökének, Raics Péternek a könyvtára később a tanári = líceumi könyvtárba torkollott, tehát a fentiek miatt már nem érdekes, de az akkori rektornak, Wietorisz Jonatánnak a könyvtáráról Kis János Emlékezéseiben (I. közl., Sopron, 1845. 41. l.) olvassuk: „jeles könyvtárában ... a bölcselkedési, szép literaturai s kivált magyar dolgok esméretéhez tartozó osztályokból válogatott munkák találtak”. Ugyanott Kis János arról is beszél, hogy Wietorisz könyvtára nekik például francia nyelvtanulásuknál bőségesen rendelkezésükre állott. Nyilván rendelkezésükre bocsátotta néhány év múlva azoknak az ifjaknak is, akik épen az ő javaslata alapján dolgozták ki ama bizonyos szóbanforgó, majdnem azt írtam, ominózus választ. Wietorisz gyűjteményét pedig halála (1802) után Széchenyi Ferenc vásárolta meg. Hazánkban úgy látszik a könyvek számára egy Róma van, amerre minden út vezet: az OSZK.

Az elmondottak lényegesen emelhetik a nyelvtan-lista összeállítóinak megbízhatóságát, de nem oszlatják el a kétségeket egynél több ponton. Janus Pannoniusnál arra is gondoltam, nem tévesztették-e össze valami más nyelvtaníróval. De az egyetlen példányban ismert Szilveszter-féle újszigei nyelvtanon kívül kérdőjeles még Telegdy Rudimenta-inak szereplése a listán, hisz ennek nyomtatott példánya nem ismeretes, kéziratok példányait pedig a rovásírás kutatói szorgosan hajszták. De nem találtam a rendelkezésemre álló lexikonokban és könyvészetekben a 9. pontban felvett Szilágyi Péter Grammatikájának a nyomát sem. Mindezek – legalább számomra – maradnak kérdőjelek.

Gondolom, egy véleményen vagyunk: a levelezést nem lett volna szabad ilyen meztelenül közzéadni. Quid nunc? A Magyar Nyelvnek – úgy érzem – vissza kell térnie az ügyre, de roppant ügyetlenül fest, hogy csupa fájdalmas negatívummal vagy nyílt kérdéssel tér vissza rá.

Talán a Magyar Nyelv szerkesztőségével is meg kell beszélni a dolgot. Arra kérnélek, ha a fentiekkel kapcsolatban valami adatra vagy nyomra jutottál vagy megoldás mutatkozik a közlés kiegészítésére, légy szíves értesítsél. Ha véletlenül újabb adatra bukkannék, természetesen szintén közölni fogom.

Többet, s mégis kevesebbet írtam, mint amit vártál. Ezért ne neheztelj.

Baráti szeretettel köszönt

[Pröhle Jenő]

Amint a fentiekből kitűnik, Balázs János a legrégebbi magyar grammatikákról szóló soproni hírek cáfolatát várta, ám ehelyett az 1794-es levél hitelességének megerősítését kapta. Bizonyára nem győzték meg Pröhle Jenő érvei, hiszen ezekre – tudomásom szerint – sehol sem hivatkozott, inkább kétségeit fogalmazta meg.⁴ Az ő véleménye határozta meg a későbbi állásfoglalásokat. Érthető

⁴ „Kérdés, hogy a Soproni Magyar Társaság tagjai valóban látták-e a [Janus Pannoniusnak tulajdonított] kétnyelvű grammatika valamely példányát, másolatát, mint ahogyan idézett levelükben állítják, vagy ők is csak Baronyai Decsi vagy Bod Péter idézett tudósításából értesültek felőle, de jegyzékükbe – a bibliográfiai teljesség kedvéért – azért mégis felvették.” BALÁZS JÁNOS: *Ki írta az első magyar nyelvtant?* = Filológiai Közöny 1958. 116–120; 120.

„Ebben [a levélben] a soproniak felsorolják a náluk meglevő magyar grammatikákat, köztük Janus Pannoniusét is. Kérdés mármint, hogy e nyelvtan valamely kéziratok példánya valóban birtokukban volt-e, vagy pedig csak Baronyai Decsi és Bod nyomán említették.” BALÁZS JÁNOS: *Sylvester János és kora*. Bp. 1958. 66.

módon elsősorban a Janus-grammatika érdekelte a kutatókat, hiszen a soproni adat egy ismeretlen munkára vonatkozik.⁵ Mindazonáltal az sem lenne érdektelen, ha valóban meglett volna Sopronban Sylvester János *Grammatica Hungarolatinájának* egy másik példánya, a mindmáig unikumnak tartott mellett. Erre senki nem gondolt, inkább annak hangoztatása vált általánossá, hogy a soproni jegyzék nem feltétlenül a meglévő példányokat sorolja fel, hanem, különösen a legkorábbiak esetében, pusztán hírből ismert munkák bibliográfiai adatait.⁶ A jegyzék hitelességének kérdésével részletesebben Sólyom Jenő foglalkozott; érveit még idézni fogom.

II. Teleki László és Wietorisz Jonatán

A soproni levél keletkezésének körülményei megérdemlik az alaposabb vizsgálatot. Hivatkozott közleményében Peéry Dezső kiadott néhány részletet a Soproni Magyar Társaság jegyzőkönyveiből és az említetten kívül még egy levelet.

„Az egyik levél eredeti: az Erdélyi Magyar Társaság Marosvásárhelyt 1794. május 29-én kelt, Teleki László aláírta megkeresése a Soproni Magyar Társasághoz, mely a soproni társaktól egy tervezett magyar nyelvtan előmunkálataként a magyar nyelvtanokra vonatkozó véleményt kér. A másik a Soproni Magyar Társaság 1794. december 27-én kelt levelének másolata, melyben a soproniak huszonnégy nyelvtant sorolnak fel, és rövid értékelést fogalmaznak meg e nyelvtanok használhatóságára vonatkozóan.”⁷

Talán még tanulmányozható lesz a válaszevél eredetije is. Balázs János ugyanis a mind ez időig csak másolatból ismert dokumentumról ezt írja:

⁵ Más helyen terjedelmes tanulmányban részletesen kifejtettem, hogy a soproni levél és más adalékok alapján milyen következtetéseket vonhatunk le Janus grammatika-szerzőségére vonatkozóan: BARTÓK István: *Janus Pannonius és a magyarországi grammatikai irodalom*. In: *Humanista műveltség Pannóniában*. Szerk. BARTÓK István, KECSKEMÉTI Gábor, JANKOVITS László. Pécs, 2000. 97–113.

⁶ „Nem tudjuk, hogy alapos volt-e a nyelvtanok tanulmányozása. Balázs János Sylvester János és kora (Bp. 1958.) című műve 66. lapján hivatkozik erre a soproni levélre, amely Janus Pannonius nyelvtanát is említi, de Balázs valószínűnek tartja, hogy ilyen nyelvtan nem volt a kezükben, csak a korábbi utalásokat vették át ők is, ma ugyanis ilyen nyelvtan nincs már a társaság könyvtárában. Lehet tehát, hogy több nyelvtant csak emlegettek, de nem tanulmányozták őket.” BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*. Bp. 1963. 133.

„Hogy valóban kezükben volt-e [a soproniaknak] Janus Pannonius latin–magyar nyelvtanának egy másolata, vagy csupán Baranyai Deccsi nyomán, a bibliográfiai teljességért vették fel a huszonnégy munka közé, ma már nem tudhatjuk.” SZATHMÁRI István: *Régi nyelvtanaink és egységeseülő irodalmi nyelvünk*. Bp. 1968. 68.

⁷ PEÉRY: i. h. 274. A soproniaknak küldendő levélről a marosvásárhelyi társaság üléseinek jegyzőkönyveiben: JANCSÓ Elemér: *Az Erdély Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955. 165, 167.

„Klaniczay Tibor szíves szóbeli közléséből tudom, hogy az eredeti válaszevlél is megvan az egyik kolozsvári levéltárban; ő ott nemrégiben látta.”⁸

A társaság üléseinek jegyzőkönyveiből kiderül, hogy komolyan vették a marosvásárhelyiek felkérését, és a válaszra alaposan felkészültek. A munkát a líceum rektora, Wietorisz Jonatán irányította.

„Nyilas [szeptember] 15 kén tartott rendes Gyülésünkbe [...] Tanátsnok T. Prof. Wietorisz úr jelen lévén javasolta Társaságunknak, a Maros Vásárhelyi Levélre való feleletre nézve, [...] hogy a felelő [...] 1) Nevezze meg a nálunk esméreatesebb Grammatikákat. 2) Ezek közzül azt-is, a’ mellyet Társaságunk leg-helyessebbnek gondol. [...]

Nyilas [szeptember] 22 kén ... Meg-állapodtunk T. T. Tanátsnok Urunk javaslásán. Hogy az itt található M. Grammatikák közzül a’ leg-jobbat ki-lehessen tanulni; Ki-nevezettek e’ végre Tsaplovits, Halász, Weörös, Horváth János, Horváth Sámuel és Madarassy Társak. Ezen Deputatio a jövő Hétfőre halasztotta el munkája kezdését.

Bak [december] 6 dikán tartott rendes gyülésünkbe fel-olvasta a Grammatikák meg-olvasása eránt kirendelt Deputatio naponként tett munkáját és ítelését.

Bak [december] 20 kán Fel-olvastatott a Maros Vásárhelyi M. Társasághoz küldendő Levél, és elküldése a jövő Szombatra határozódott.

Bak [december] 24-kén [helyesen: 27-kén] utnak botsáttatott a Maros Vásárhelyre Szándékozó Levél.”⁹

Tehát egy hattagú bizottság két és fél hónap alatt végezte el a grammatikák feldolgozását. Munkájukról jegyzeteket készítettek, amelyekben napokra lebontva ismertették és értékelték az elvégzett részfeladatokat. Ennek eredményét foglalták össze a levélben, amelyben a jegyzőkönyvvel összhangban határozottan és félreérthetetlenül állítják:

„Nem elégedtünk meg tsupán tsak a’ mások ítéletével: Hanem magunk-is által-néztük az itt található Grammatikákat, a’ mellyek név szerént ezek voltak:

1. Johanis Sylvester (:alias Erdőssy:) Grammatica Hungarico-Latina, in usum puerorum recens scripta Neanesi 1539 14 Junii
2. Jani Pannonii Grammatica Hungarico-Latina.
3. Albert Molnár Grammatica Hungarico-Latina Hannoviae 1610 in 8vo
4. Joannis Telegdy Rudimenta”

– és így tovább, egészen a 22. tételig.¹⁰

⁸ BALÁZS: *Ki írta...*, 117. Kéziratom lezárásáig annyit sikerült megtudnom, hogy a kolozsvári Állami Levéltárban az Aranka György-gyűjtemény lajstromában 1794-ből a 11. sz. levél „A’ Soproni Magyar Társaság leírása”, jelzete: F 258. A levél az utolsó használat után a „reponenda” csoportba került, és még nem tették vissza a helyére, de már keresik. Az utánjárásért Gábor Csillának, a keresésért Kiss Andrásnak mondok köszönetet.

⁹ PEÉRY: *i. h.* 277–278. Másoknak is feltűnt, hogy a jegyzőkönyv szerint 24-én „bocsáttatott útnak” a levél, a másolat keltezése viszont december 27-e. Peéry Dezső kiadásában a 24-e félreolvasás, elütés vagy sajtóhiba eredménye: a kéziratban egyértelműen „Bak 27-kén” áll. Az eredeti jegyzőkönyv: A’ Sopronyi Magyar Tanuló Társaság Jegyző Könyve Sopronyba 1792–1806. Jelzete a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium könyvtárában: A II. 1.

¹⁰ PEÉRY: *i. h.* 275–276.

A szövegezés nagyon is világos és egyértelmű, ezért semmiképpen sem érthetek egyet Sólyom Jenővel, aki szerint: „Csak a fogalmazás szabatosságának hiánya miatt kél bennünk az a benyomás, hogy a felsorolt magyar grammatikák nálunk mind megtalálhatóak voltak.”¹¹

Egy másik érv is szól amellett, hogy a grammatikák a maguk fizikai valóságában megvoltak Sopronban. A szeptember 15-i ülésen a „tanácsnok úrnak”, Wietorisz Jonatánnak volt egy harmadik javaslata is: „3) Ha a Maros Vásárhelyi M. Társaság valamelyiknek a' meg-nevezendő Gramatikák közzül hijjával volna, [a válaszlevél írója] ígérje-meg, hogy Társaságunk meg fogja küldeni.” A levél valóban ezzel az ígérettel zárul: „Ezekből, ha valamelyiknek hejával volna a' Tekéntetes Társaság: mi e' felől tudósíttatván leg örömostebb fogunk véle szolgálani.”¹²

A szövegösszefüggésből nem derül ki határozottan, hogy az előzetes javaslat és a megfogalmazott ígéret vajon az összes felsorolt grammatikára vonatkozott-e, vagy pedig csak azokra, amelyeket alkalmas forrásnak tartottak a tervezett új magyar nyelvtanhoz. Ismét ellent kell mondanom Sólyom Jenőnek, aki szerint a nemes gesztust „csak az ajánlott három grammatikára értették”.¹³ Legalább ugyanennyire valószínűsíthető az előbbi lehetőség is. Ha pedig az lenne igaz, akkor az cáfolhatatlan bizonyíték volna a huszonkét felsorolt munka egykori meglétére. Hiszen bizonyosra vehetjük, hogy a soproniak nem ígértek volna oda kölcsönbe olyasmit, ami nekik sincs meg.

A jegyzőkönyvből tudni lehet, hogy felmerült a grammatikák kivonatolásának gondolata, de ezt később elvetették. Ha erre nem is került sor, a feldolgozás menetét rögzítő munkanapló viszont elkészült, és mint a jegyzőkönyvből kitűnik, a társaság december 6-i ülésén fel is olvasták. Ha ez meglenne, bizonyosan kiderülne belőle, hogy melyek voltak az áttanulmányozott művek; és feltehetően a pusztán címnél többet is elárulna az egyes tételekről. Sopronban a Magyar Társaság iratanyagában nem találtam meg a munkanaplót. Mégsem tartom lehetetlennek, hogy az 1794 decemberében felolvasott dokumentum még előkerülhet.

A kézirategyűjtemény legrégebbi összeírásai 1823-ból és 1824-ből maradtak fenn. Mindkettőben három tétel szerepel a marosvásárhelyi ügygel kapcsolatban: az erdélyi Magyar Társaság felkérő levele, a magyar grammatikák feldolgozására kinevezett bizottság gyűléseinek anyaga és a válaszlevél „párja”, azaz másolata. Az adatok a következőképpen szerepelnek a lajstromokban:

1823:

18.25 Az Erdélyi M. Társaság levele 1794.

20.27. A' Magyar Grammatikák meg olvasására rendelt deputatio gyűlései

21.28. Az Erdélyi Társaság levelére való felelet párja¹⁴

¹¹ SÓLYOM Jenő: „Janus Pannonius magyar grammatikájának” állítólagos soproni példányáról. = Irodalomtörténeti Közlemények 1962. 74.

¹² PEÉRY: i. h. 277.

¹³ SÓLYOM: i. h. 74.

¹⁴ A' Sopronyi N. M. Társaság Archivumja 1823. eszt. registrálva, jelzete: A. IV. 5.

1824:

25. Az Erdélyi M. Társaság levele

27. A' magyar Grammatikák meg-olvasására ki rendelt Deputatio gyűlései

28. Az erdélyi Társaság levelére való felelet párja.¹⁵

Mindezekből világosan kitűnik, hogy a bizottság két és fél hónapos munkája során gyűléseket tartott, az ott elhangzottakat írásba foglalta. Ennek kell tartalmaznia „a Gramatikák meg-olvasása eránt kirendelt Deputatio naponként tett munkáját és ítéletét”. Az iratanyag még 50 évvel a történetek után is külön levéltári tételként létezett.

Az 1824-es év fontos dátum a soproni könyvtártörténetben: ekkor egyesítették a konventi és a líceumi könyvtárat.¹⁶ A XIX. századi beszámoló tanúsága szerint ez szempontunkból veszteséget is jelenthetett:

„1824-ben a Gymnasium – 1787 óta Lyceum – régi rozszant épülete lerontatván s helyébe új építmény állíttatván, a gyülekezet vezérifiai czélszerűbb könyvtár-helyiségre is kiterjesztették figyelmüket, öt terem jelöltetvén ki ennek számára. S miután így elég nagy volt a tér, a gyülekezet elhatározta, hogy az eddig külön kezelt conventi könyvtár is a lyceumba tétessék át, a két könyvtár egybeolvasztassék s a tanárok közül választandó külön könyvtárnok által kezeltessék, kinek fáradozásáért a lyceumi épületben szabad lakása legyen. A kinevezett új könyvtárnok meg lett bízva mind a két könyvtár átvizsgálásával, a felesleges, hiányos, rongált s haszonvehetetleneknek mutatókönyvek kimustrálásával, a megtartandóknak pedig szakok szerinti lajstromozásával s czélszerű elrendezésével, mely munkát 1829-ben el is végezte.”¹⁷

A kéziratos anyag következő lajstromát 1827-ben készítették, három évvel a nagy könyvtárrendezés megkezdése után. A korábbi három tétel közül ebben már csak egy szerepel. Nincs szó sem a marosvásárhelyiek leveléről, sem a deputatio gyűléseinek anyagáról. A vegyes anyag egyik tétele viszont:

Elegyes Írások

[...]

88. Egy Levél mellyben a' Tár' az Elöl-Ülő Urnak ir 1794¹⁸

Ez nem lehet más, mint a válaszlevél másolata. Azt valóban az „Elöl-Ülő Urnak” címezték, és az aláírás is csak „A' Sopronyi Mr. Társaság Tagjai”.

¹⁵ A Sopronyi N. Magyar Társaság Archivumában Találtató Irományok Lajstroma 1824. Julii 6^{dikán} jelzete: A. IV. 7.

¹⁶ Mindkettő eredete messzire vezethető vissza. Az evangélikus konvent könyvtára középkori plébániai gyűjtemények anyagára épül; a líceum az 1557-ben alapított evangélikus szellemű iskolát tekinti elődjének. GRÜLL Tibor: *A soproni evangélikus könyvtárak rövid története*. = Diakónia 1993. 2. sz. 59–64.

¹⁷ MÜLLNER Máttyás: *Adatok a soproni ev. lyceumi könyvtár történetéhez*. = Magyar Könyvszemle 1880. 1–8; 2–3.

¹⁸ A Sopronyi N. Magyar Társaság Levél-tárában találtató Irományok Lajstroma az 1827dik esztendőben történt megvizsgáltság 's szerkeztetés szerint, jelzet nélkül.

Mindebből levonhatnánk azt a következtetést, hogy a felkérő levél és a feldolgozás dokumentációja a revízió során, 1824 és 1827 között elveszett. Könnyen elképzelhető, hogy a kéziratos munkanapló „a haszonvehetetlennek mutatkozó könyvekkel” egyetemben „kimustrálásra” került. Viszont a marosvásárhelyi levél, annak ellenére, hogy az 1827-es jegyzékben nem szerepel, a válasz másolatával együtt mind a mai napig megvan.¹⁹ Talán nem kell végképp lemondanunk arról a lehetőségről sem, hogy a két levéllel együtt a grammatikák „megolvasásának” dokumentációja is átvészelte az évszázadokat, és még előkerülhet a társaság eddig feldolgozatlan iratanyagából.

Sólyom Jenő vizsgálódásai során „Janus Pannonius állítólagos magyar grammatikájára” összpontosít. Úgy látja, hogy „ezentúl bízvást mellőzhető az érvelés a »soproni példánnyal«, legalább is a Magyar Társaság könyvtárával kapcsolatban”. Legfőbb érve, hogy a nevezetes levél keletkezése körüli könyvjegyzékekben „a nyomozott grammatika” nem szerepel. Ugyanakkor ő maga is kénytelen belátni: „Igaz, hogy a levélben felsorolt grammatikák közül egy sem.” Még azok sem, amelyekre – értelmezése szerint – a kölcsönadás ígérete vonatkozott. „Nos, igaz ugyan, hogy a levélben ajánlott három grammatika címe sem található a XVIII. sz. utolsó évtizedéből való könyvtári naplóban, tehát mondhatná valaki, hogy Janus Pannonius magyar grammatikájának említetlensége nem perdöntő. Igen ám, de az ajánlottak mégis meglehettek a diákok és tanáraik birtokában, vagy éppen az iskolai nagykönyvtárban.”²⁰ Ugyanezen az alapon nemcsak az ajánlott három munka, hanem „a nyomozott grammatika”, vagy akár mind a huszonekét felsorolt mű is meglehetett Sopronban.

Egy Janusnak tulajdonított munka vagy Telegdi *Rudimentája* mai ismereteink szerint kézirat lehetett, ezért nem is szerepelhettek a könyvek lajstromában. Sylvester János és Szenci Molnár Albert grammatikája viszont bizonyosan megjelent nyomtatásban. Sem a XVIII. század végén, sem később nem esik róluk említés a soproni könyvek között – ezeket pedig igazán nem tarthatjuk a fantázia szüleményeinek.

Szenci Molnár Albert magyar nyelvtanáról határozottan állíthatjuk, hogy a soproniak birtokában volt. A társaság munkálkodásának első éveiben – amint erre Pröhle Jenő is utal fentebb közölt levelében – a tagok nyelvészeti, retorikai, poétikai és esztétikai könyveket tanulmányoztak; ezeket kijegyzetelték, a jegyzeteket az üléseken felolvasták. A jegyzőkönyvek megőrizték az 1790-ben ilyen módon feldolgozott munkákat.

„Bika Hav. 9 napján. El olvastuk hárman ugy mint N. P. és K. [Németh László, Potyondi László és Kis János] a' Magyar nyelv tanító könyvből szedegetett jegyzéseinket; Szedtük pedig ezekből a' könyvekből: N. az Adamiból: P. a' Melibeusbol, Molnárból és Tsétsiből: K. pedig Kalmárból.

Bikának 24 napján. H. [Hrabovszky István vagy Halasi Mihály] a' magyar Grammatikából való jegyzéseit mellyeket Kövesdiből és Kleinből szedegetett.

¹⁹ A marosvásárhelyiek levelének jelzete: D I. 5/a; a válaszlevél másolatának: D I. 5/b.

²⁰ SÓLYOM: *i. h.* 74.

Ikernek 8 napján. N. is el olvasta Adelungból szedett jegyzéseit a' nyelvnek Philosophiájáról.²¹

A levélben említettek közül szerepel Szenci magyar grammatikája, valamint Adami, Bél, Tsétsi, Kalmár, Kövesdi és Klein munkái – tehát 7 darab, a 22 tételnek mintegy harmada.

III. Wietorisz Jonatán és Szarka János

Mint Pröhle Jenő leveléből kitűnik, az 1958-ban Sopronban található régi magyar grammatikák közül legfeljebb tízről feltételezhető, hogy 1794-ben kézbe vehették a nevezetes lista összeállítói. Pröhle felveti annak a lehetőségét, hogy a hiányzó munkák a líceum rektorának, Wietorisz Jonatánnak a könyvtárában lehettek.

Az OSzK kéziratárában Wietorisz gyűjteményének kétféle katalógusa van meg: egy teljesebb²² és egy rövid válogatás.²³ A „magyar könyvtár” teljesebb jegyzéke több száz tételt tartalmaz, elsősorban történelmi, egyház-, irodalom- és jogtörténeti munkákat, de geográfiai és más szakkönyvek és kéziratok is találhatóak közöttük. Grammatika egy sincs. Igen kevésbé valószínű, hogy a több nyelven beszélő, olvasó és író Wietorisznak nem voltak nyelvtani tárgyú könyvei. Inkább arról lehet szó, hogy történeti vonatkozású – amint ezt a katalógus címe is jelzi – gyűjteményében ezeket nem tartotta számon. Az itt felsoroltak lehetnek a „jeles könyvtárnak” a „magyar dolgok esméretéhez tartozó osztályokból válogatott” darabjai, amelyekre a Pröhle Jenő által idézett emlékezés vonatkozik. A könyvtár másik részét alkothatták a „bölcsekedési és szép literaturai” munkák. A grammatikák lehettek tehát a Wietorisz-gyűjtemény másik vagy később összegyűjtött részében. Az OSzK-ban őrzött összeírás 1770-ben készült; nehezen elképzelhető, hogy a tudós könyvgyűjtő 1794-ig ne tett volna szert újabb könyvekre és kéziratokra.

Ha nem is sikerült bizonyítékot találni arra, hogy Wietorisz birtokában lettek volna régi magyar grammatikák, személye mégsem érdektelen nyelvtanirodalmunk történetében. Ha egy régen elfelejtett XIX. századi adatot összevetünk Wietorisz könyvjegyzékének tételeivel, valamint kollégájának, Szarka Jánosnak munkásságával, megállapíthatjuk, hogy – az általános vélekedéssel ellentétben – Sylvester János magyar nyelvtanáról az egyik legkorábbi említés a XVIII.

²¹ Az 1790 Esztendőbe öszve állott Társasságnak végzése és tettei; SMT I. jegyzőkönyv, 10–11. A jegyzőkönyv – címével ellentétben – az 1790–91-es évek eseményeit is megőrökíti.

²² Bibliotheca Hungarica complectens tam libros editos, quam Manuscripta Jurisperitorum, Historicorum ad Hungariam spectantia, collecta in proprios usus per Jonathan Wietoris, 1770. OSzK: 5 Quart. Lat.

²³ Catalogus librorum quorundam Bibliothecae Jonathan Wietoris. Bibliotheca Hungarica Historica. A külső oldalán: Ex Bibliotheca Hungarica Jonathan Wietoris [...] Excerpta. OSzK: 22. Fol. Lat.

század végi soproni szellemi élethez kapcsolható. Ennek jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha röviden áttekintjük a Sylvester nyelvtanának ismeretéről tanúskodó megjegyzéseket.

Ez alkalommal nem térek ki azokra a feltételezésekre, amelyek Toldy Ferenc óta fel-felbukkannak irodalomtörténetünkben: a Janus Pannonius vagy más, meg nem nevezett szerző latin–magyar grammatikájáról szóló hírek (Baranyai Decsi János, Miskolci Csulyak István, Bod Péter, Nalácz József) voltaképpen Sylvester János munkájára vonatkoznak. Ezt csak akkor állíthatnánk, ha bizonyos lenne, hogy sem Janus Pannonius, sem más nem írt latin–magyar nyelvtant a régiségben.

Az 1794-es soproni levél keletkezésétől időben visszafelé haladva érdemes számba venni az utalásokat Sylvester grammatikájára. Annál is inkább, mert ennek során alkalom nyílik hivatkozni eddig figyelembe nem vett adatokra is.

Egy-két évvel a soproni levél megírása előtt már lehetett olvasni olyan beszámolót a *Grammatica Hungarolatináról*, amely a példány alapján készült. A mű 1808-as kiadásának bevezetőjében Kazinczy Ferenc hivatkozik Weszprémi István közleményére, ami megjelent „Az 1792diki Újságlevelekben, és azután a Kassai Museumban is. Lásd ennek II. köt. 422d. lap.”²⁴ A kassai *Magyar Museumban* a hivatkozott helyen olvasható a „Tudósítás A’ leg-régibb Magyar Grammatikáról”. Keltezése és aláírása a következő: „Az illy tsekélységekben magokat gyönyörködtetőknek kedvéért írtam Debretzenben Szent Mihály’ havának 8-dik napján, 1792. Dr. Weszprémi István.”²⁵ Ugyanez a szöveg a következő évben újra napvilágot látott a bécsi *Magyar Hírmondóban*. Itt a címe: „Tudósítás A’ leg első és leg régibb Magyar Grammatikáról”. A keltezés szövege egyszerűbb, a dátumot Weszprémi az időszerűre javította: „Debreczenben, Böjt elő Havának 2-dik napján 1793-dikban. D. W. I.”²⁶

Nem sikerült olyan „1792diki Újságlevél” nyomára akadnom, ami tartalmazta volna a szóban forgó közleményt. Kazinczy feltehetően rosszul emlékezett a két megjelenés sorrendjére, és a *Magyar Hírmondó* 1793-as cikkéről gondolta, hogy megelőzte a *Magyar Museum* közlését. A soproni levél megírását megelőző években tehát kétszer bizonyosan megjelent Weszprémi István beszámolója Sylvester nyelvtanáról.

Még tovább haladva az időben visszafelé, eljutunk addig az említésig, amelyet Kazinczytól a régi magyarországi nyomtatványok újabb bibliográfiájáig a

²⁴ KAZINCZY Ferenc kiad.: *Magyar régiségek és ritkaságok*. Pest, 1808. VI.

²⁵ WESZPRÉMI István: *A leg-régibb Magyar Grammatikáról*. = *Magyar Museum* (Kassa), 1792. II. kötet, IV. negyed, 422–428.

²⁶ WESZPRÉMI István: *Tudósítás A’ leg első és leg régibb Magyar Grammatikáról*. = *Magyar Hírmondó* (Bécs) 1793. [26. szám] Böjt-más havának 29dik napján, 426–431.

Amint arra Éder Zoltán felhívta a figyelmet (ÉDER Zoltán: *Sylvester Grammatikájának utóéletéről*. Bp. 1990), Weszprémi több más írásával együtt kötetben is kiadta ezt a munkáját A harmadik elmélkedés szől „A’ Leg-régibb Magyar Grammatikáról.” A keltezés megegyezik a *Magyar Museumban* megjelent cikkével. (WESZPRÉMI István: *Magyarországi öt különös elmélkedések*. Pozsony, 1795. 81–88.).

szakirodalom a legrégebbinek tart. Kazinczy szavaival: „Hogy Sylvester egy magyar-deák Grammatikák írt, 's Új-Szigeten kibocsátotta, nem kerülte-el a' Tudósok' észre-vétét. Említi azt már Denis: említi, talán ugyan csak őutána, Wallaszki is.”²⁷ Wallaszky valóban Denis „után” dolgozhatott, hiszen Sylvester nyelvtanáról semmi olyasmit nem közöl, ami a néhány évvel korábbi bécsi kézikönyvben ne szerepelt volna.²⁸

Denis közlése csakis olyan forrásra mehet vissza, amelyik a *Grammatica Hungarolatina* példányának, vagy legalábbis pontos címléírásának az ismeretén alapul. Denis a régi bécsi nyomtatványokat sorra véve az 1544-es évnél tárgyalja Sylvesternek a „De Bello Turcis inferendo Elegia...” című költeményét, és megpróbálja összefoglalni a szerzőjének személyére és munkásságára vonatkozó adatokat. Külön tanulmányt érdemelne annak vizsgálata, milyen félreértések forrása lett ez a hely. Ami ez alkalommal számunkra fontos: azt olvashatjuk, hogy a nyelvtan címe: „Grammatica Hungaro-latina in usum puerorum recens scripta”, megjelenése „Neanesi (Uj-Szigeth, Neuinsel)” és nyolcadrét nagyságú.²⁹ A hivatkozott források: Benkő József,³⁰ Bél Mátyás³¹ és Laskai

²⁷ KAZINCZY: V. „[Sylvester] E művét [a *Grammatica Hungarolatina*t] már a XVIII. századi könyvészeti kézikönyvek, így Michael Denis (412) és Paulus Wallaszky (Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria, Posonii-Lipsiae 1785, 311) számontartották.” *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*. Szerk. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István, KELECSÉNYI Ákos. Bp. 1971; 102.

²⁸ Az előző jegyzetben hivatkozott helyen a következő áll: „Transfudit is [Sylvester] etiam aliquot Cantilenas Lutheri in Hungaricum, atque scripsit Grammaticam Hungaro-latinam in usum puerorum, Neanensi, (Vj-Szigethini) in 8. 1539.”

²⁹ „Benkő I. cit. [Transylvania] p. 334. macht diesen [Sylvester] zum Uebersetzer des ungarischen zu Uj-Szigeth 1541. gedruckten N. Test., und berufft sich auf Bels Litterat. Hunno-scythica p. 36. Aber da sagt der vortreffliche Mann nichts von Sylvesters geistlichen Würden, auch p. 66. nichts. Hingegen werden in des Petr. Lascovius Monedulatus Tract. De Homine magno illo in rerum natura miraculo, in der Vorrede alle Ungarn genannt, die von 1522. bis 1585. Wittenberg besucht haben, unter welchen sich denn auch aufs Jahr 1534. Joh. Sylvester sonst Erdössy, wie es dort heisst, und der Benedict Abadi, der das erwähnte N. T. gedrucket hat, befinden. Noch vor diesem gab Silvester 1539. durch ihn Grammatica Hungaro-latina in usum puerorum recens scripta, Neanesi (Uj-Szigeth, Neuinsel) 8, heraus. Diese beiden Stücke mögen sein Verdienst zur wien. Professur gewesen seyn.” DENIS, Michael: *Wiens Buchdruckgeschichte, bis M.D.L.X. Viennae, 1782. 411–412.*

³⁰ „Caput XX. De eruditiss Transsilvaniae

I. Seculo XVI-to

1. Romano-Catholici

6. Joan. Silvester sive Serestely Claudiopolitanus, Electus Episcopus Csanádiensis, et Ferdinandi Imperatoris ad Concilium Tridentinum Orator, Novum Testamentum, Hungaricum fecit, et in Uj-Sziget Hungariae, sumtibus Thomae Nádasdi Hungariae Palatini; Typographo Benedicto Abádi, Viro docto et academica peregrinatione illustri usus, publici juris fecit. Vid. Belius in Litter. Hun. Scythic. p. 36.” BENKŐ, Josephus: *Transsilvania*. Vindobonae, 1778. Pars prior, Tom II., 333–334.

³¹ Bél Mátyás a Benkő és Denis által hivatkozott, a hun-szkíta rovásírásról szóló művében négy helyen említi Sylvestert, de csak Újtestamentum-fordításával kapcsolatban.

„Sectio Secunda. De Litteris Hunno-Scythicis speciatim.

Csókás Péter.³² Sylvester grammatikai munkáját nem említik, tehát Denis máshonnan vette értesüléseit.

Révész Imrének egy 1859-ben megjelent tanulmányából derül ki, hogy Wietorisz Jonatán és soproni kollégája, Szarka János tudott egyet s mást Sylvester-ről, ami szempontunkból rendkívül fontos. Nemzetiségét illetően meglepő információval rendelkeztek: úgy olvasták, német volt. Révész a következőképpen idézi forrását:

„»Sylvester alias Erdősi, natione Germanus, artis typographicae gnarus, vel eo nomine adlectus per Devayum esse videtur, ut ejus opera ederentur aliqui libelli«” – mondja Wietorisz Jónathán egy Zarka Jánossal együtt 1770-ben készített kézirati munkájában, melyben a magyar protestáns reformatio történetét adják elő. Ezen műből az Erdősi [!] vonatkozó rövid pontokat Bauhoffer György budai és Fabó András agárdi ev. lelkész urak közölték velem, a legnemesebb készséggel, melyért fogadják itt is legőszintébb köszönetemet.”³³

Cur autem K. in P. mutarint recentiores Hungari, in Coniunctione Caussali, Kedig, Kediglen, vt iam scribant: pedig, pediglen, autem, sed, vero, equidem nequeo reperire. IOANNES SYLVESTER, qui anno MDXLI floruit, in versione Noui Testamenti vbique habet Kedig, neque aliter recentior versionis eiusdem editio, quae MAXIMILIANO II. imperante, excusa est. Certe Cardinalis PÁZMÁNY, eodem modo scribere, rarius licet, nihil addubitauit.” BEL, Matthias: *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio*. Lipsiae, 1718. 36.

„Ypsilon denique litterae vim apud Hungaros plane non obtinet, licet vsus sit familiarissimi, sed qui solius admodum notae diacriticae vices obit: consonantibus namque g, l, n, t, iunctum, easdem emollit, vt: gyalázat, ignominia; nyavalya, morbus; atya, pater. Hinc est, quod veteres, neglecto [tő] Ypsilon ministerio, litteras emolliendas, virgula quadam, superius adscripta, notare maluerunt. Ita vetus librorum Noui Foederis codex, interprete IOANNE SYLVESTRO, editus, vbique habet: g’, l’, n’, t’, id vero, pro illius indole aetatis, rudi caractere.” BÉL: *i. m.* 42.

„Sectio Tertia. De Praeiuiciis, quae aduersus Litteraturam Hunno-Scythicam, adferuntur.”

Bél idézi Szenci Molnár Albertet, aki a régi magyar kéziratok és könyvek hiányáról panaszkodik. Szerinte a legrégebbi magyar forrás Székely István világkrónikája (Krakkó, 1558).

„Mihi vero suppetit codex librorum Noui Foederis Historicorum antiquior longe, quem Hungarice reddidit IOHANNES SYLVESTER, et FERDINANDI, Romanorum, Hungariae, Bohemiae Regis filii, MAXIMILIANO et FERDINANDO, inscripsit anno 1541, de quo codice alibi commodior erit dicendi locus.” BÉL: *i. m.* 66.

„Sectio Quarta. De Alphabeti Hunno-Scythici Scriptione, et facta abrogatione.

Igitur, disiectis, quae caliginem Alphabeto nostro poterant inducere, praeiuiciis, et adserta eius antiquitate, iuuabit nunc scriptionis et lectionis quoddam exemplar producere, quod, quia e manu scriptis codicibus, haud licuit decerpere, Orationem Dominicam, ex antiqua IOHANNIS SYLVESTRI, quam supra indicauimus, interpretatione, in literas istas Hunno-Scythicas placuit referre, eamque istiusmodi litteris exaratam, chalcographi artificioso stilo in aes curatius incisam, curiosorum oculis heic in Tab. V. spectandam subiicere.” BÉL: *i. m.* 76.

³² Ajánlásában Laskai mindössze ennyit ír, felsorolva az egyes években beíratkozott személyeket: „Anno 1534. Michael Vngar Strigoniensis, Georgius Faber Soproniensis, Lucas Syluestri, Thomas de Vyhel.” LASCOVIUS, Petrus Monedulatus: *De homine magno in rerum natura miraculo et partibus eius essentialibus lib. II. Vitebergae*, 1585. A4v–A5r. RMK III. 744.

³³ RÉVÉSZ Imre: *Erdősi János magyar protestáns reformátor, különös tekintettel némely magyar tudósok balvéleményére*. Debrecen, 1859. 19.

A szerzőpáros egyik tagjáról, Wietorisz Jonatánról már kiderült, szerepe milyen fontos a soproni magyar grammatikák feldolgozásában: ő szervezte és irányította a munkát. Nem lehetetlen, hogy a nevezetes levélben felsorolt grammatikák egy része az ő birtokában volt. Szarka János ugyancsak felkészült szakember volt. Tanulmányait Nemeskéren kezdte, Győrben folytatta, majd Tübingenben járt egyetemre, teológiai doktori címet szerzett. 1759-ben tért haza, konrektor lett Sopronban. 1763-ban betegsége miatt kényszerült lemondani hivataláról. A tudományoknak szentelte magát. Könyve³⁴ nyelvészeti érdeklődéséről is tanúskodik. Több kézírata maradt fenn.³⁵ Szempontunkból különösen fontos, hogy 1780-ban cikket írt a pozsonyi *Magyar Hirmondóba* Sylvester *Újtestamentumáról*, amit Bécsben látott.³⁶

A kéziratoss egyháztörténet szerzői Sylvester nyelvtanírói munkásságát is említik, mégpedig korábban, mint az eddig számon tartott források. Révész Imre tanulmányának megjelenése idején a *Grammatica Hungarolatina* ma ismert egyetlen példánya még nem került a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába, 1874-ben vásárolták meg. Révész a következőket írta:

„Hogy Erdősi eredeti kiadásu nyelvtanának azon példánya, melyet Kazinci lemá-soltattot s mely Sinai birtokában volt, megvan-e jelenleg, pl. a Fáyféle emődi könyvtárban: én nem tudom; de ha tudomásom nem csal: senki sincs iróink közül, ki azt látta vagy használta volna. Wietorisznak Erdősire vonatkozó jegyzetéből azt is látom, hogy a mult század elején vagy közepe táján, a Sinaién kívül létezett még más eredeti példány is.”

Idézi is Wietorisz megjegyzését: „Praeter Novum Testamentum etiam gram-maticam hungaricam ejus vidisse se scribat Cel. Schwarzius.”³⁷

³⁴ *Coniectura de origine, potestate, et antiquitate nominis Nádor-Ispán, quod vulgo Palatinum Regni ung. Comitem interpretantur, rationibus philologicis et historicis firmata*, Sopronii, 1772.

³⁵ KATONA, Stephanus: *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*. III. Po-sonii, 1777. 310–312.; SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. Bp. 1909. 399–400.

³⁶ A „Tudománybéli dolgok” között a szerkesztő a „Görög és Római mértékre vett Magyar Verseket” méltatja. Eddig a legrégebbi, amit ismert, Vilmányi Libetz Mihály ajánlása Székely Ist-ván Krónikájához (Krakkó, 1558).

„De vagnak még régibb a'-féle hat és öt lábu őszve kötött versek. Sopronbann lakozó Szarka János Uramnak szorgalmatos vizsgálódása nem régen igen jeleseknek talála. Méltó, hogy ezen régiség felől tett tudósításának bé-iktatásával, a régi dolgokbann gyönyörködő tudósokat-is tápláljam s fel-índítsam, hogy a kiknek rejtekekbenn még olyan kintsek találkoznak, ök-is hordgas-sanak valamit őszve, melyel másoknak vagy gyönyörűséget, vagy hasznot-is szereznének. – Leve-lének szóról szóra ez a folyamatja.

A minap Bétsben lévén, a Sylvester János Magyar Új Testamentomára akadtam a Tsászári K. Biblióthécában, mégpedig mind a két féle nyomtatásra. [...]”

Az ismertetés során Szarka az azóta is leggyakrabban idézett részeket közli, például „Az Ma-gyar nípnek...” címzett bevezetést és a virágénekekről szóló sorokat. Magyar Hirmondó (Po-zsony), 1780. 43. levél, 345–350.

³⁷ RÉVÉSZ: *i. m.* 23.

Az idézetekből kitűnik, hogy Révész Imre nem látta a Wietorisz–Szarka szerzőpáros kéziratát, kénytelen volt azokra a részletekre szorítkozni, amelyeket a hivatkozott „ev. lelkész urak” másoltak le neki. Kérdés, hogy a Wietorisz–Szarka-kézirat elárulna-e a családi nevével többet Schwarziusról – mindazonáltal érdemes lenne utánajárni, megvan-e még valahol a mű. Igen fontos volna tudni, ki lehetett az idézett Schwarzius, hiszen jelenlegi ismereteink szerint az ő említése a legkorábbi egyértelmű híradás Sylvester János magyar grammatikájáról. Az időhasználatból (scribat) akár arra is lehetne következtetni, hogy a szerző többször is említette a munkát.

IV. Johann Schwarz és Gottfried Schwarz

Mindaddig, amíg egy Schwarz nevű szerzőnél nem olvassuk, hogy látta Sylvester magyar grammatikáját, csak találgathatunk. Ezt tette Révész Imre is: „Ezen Schwarz valószínűen az lesz, kinek életét Klein leírja: Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evang. Prediger etc. Leipzig und Ofen. 1789. 366. stb. I.”³⁸ A hivatkozott helyen Klein János Sámuel a XVII–XVIII. század fordulóján élt Johann Schwarz életét és munkásságát ismerteti.³⁹

Ez a Schwarz külföldi születésű. 1669-től Bártfán, majd Lőcsén volt rektor. 1674-ben Wittenbergbe ment, végül Querfurtban lett püspök. Az evangélikus egyháztörténeten kívül személye érdekes lehet a kritikátörténet számára is: bártfai rektorsága idején logikai és retorikai tankönyvet szerkesztett és adott ki.⁴⁰ Kérdés, hogy Johann Schwarz munkásságát mennyire méltányolta az utókor, és a soproni tanárok száz év elteltével vajon olvasták-e műveit.

Ha már egyelőre úgymint csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk, nekem is van egy ötletem. Valószínűbbnek tartom, hogy a Wietorisz–Szarka szerzőpáros hivatkozása idősebb kortársukra, a XVIII. századi Gottfried Schwarzra vonatkozik. Ő ugyanis sokkal inkább rászolgál a „celeberrimus” jelzőre, mint névrokona, a hajdani bártfai rektor; emellett más érvek is szólnak mellette.

Gottfried Schwarz (Igló, 1707. nov. 19.–Rinteln, 1788. nov. 23.) tanulmányait Lőcsén, Csetneken és Osgyánban kezdte. 1726-tól a jénai egyetemen tanult. Az 1730-as évek elején Lőcsén volt konrektor, majd rektor. 1734-ben Pestre jött. 1735-től Németországban élt, Marburgban és Halléban tevékenykedett. 1742-től osnabrücker rektor, 1749-től rintelni püspök.⁴¹ Bod Péter is felvette a *Magyar Athénásba*, mivel „magyarnak vallja ez-is magát”, és „nagy készüllettel készült

³⁸ RÉVÉSZ: i. m. 23.

³⁹ KLEIN, Johann Samuel: *Nachrichten von der Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn. I–II.* Leipzig und Ofen, 1789. 366–388.

⁴⁰ BARTÓK István: *Sokkal magyarabbul szólhatnak és írhatnak. Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között.* Bp. 1998. 83, 113.

⁴¹ SZINNYEI: i. m. XII. Bp. 1908. 754–758.

a' Magyar Histórianak ki dolgozására".⁴² Szinnyei szerint „tudományos híre messze külföldön elterjedt.” Ezt igazolja például Weszprémi Istvánnak egy levele: 1769. január 20-án Czirbesz Jónás Andrást kéri, hogy küldje el neki Schwarz Dudith-kiadását (Halle, 1743), amelyhez a kiadó Dudith András életrajzát is megírta.⁴³

Szinnyei Schwarznak 28 könyvét sorolja fel, néhányat megemlít. „számos cikkei közül” is. Klein 41 művének bibliográfiai adatait közli. Schwarz számos munkát szentelt a magyar történelem feldolgozásának.⁴⁴ Bod Péter is említi azt a könyvét, amelyben „azt mutogatja, hogy a' Magyarok a' Pogányságból a' Görögök által térítették 's a' Görögök által-is tértenek meg”.⁴⁵ A könyv Wietorisz Jonatán könyvtárában is megvolt,⁴⁶ emellett a katalógus felsorolja Gottfried Schwarznak több kéziratos dolgozatát is.

Wietorisz kollégája és szerzőtársa, Szarka János nemcsak olvasta a könyvet, hanem maga is állást foglalt a kérdésben. A csaknem kétszáz lapnyi munka kéziratban maradt.⁴⁷ Ebben Szarka János a szerzőre mint „Cel. Schwarziusra” hivatkozik – pontosan úgy, mint a kéziratos egyháztörténetnek a Sylvester grammatikájáról szóló helyén.

Hogy valójában kitől származik Sylvester János latin–magyar nyelvtanának eddig ismert – sajnos csak hírből ismert – legkorábbi említése, azt csak az 1770 előtt működött, számításba vehető Schwarz nevű szerzők munkáinak alapos vizsgálata döntheti el. Azért is érdemes volna a helyet megtalálni, mert talán még messzebbre vezethetne vissza az időben, gyarapítva a *Grammatica Hungarolatina* utóéletére vonatkozó ismereteinket.

Az azonban kétségtelen, hogy az erről a forrásról szóló értesülést a XVIII. századi soproni tanárok grammatikai érdeklődésének köszönhetjük. Wietorisz Jonatán és Szarka János nevét a Sylvester-kutatás történetében ezért is számon kell tartanunk.

⁴² BOD Péter: *Magyar Athenas...*, Szeben, 1766. 286.

⁴³ SZELESTEI N. László: *Weszprémi István (1723–1799) és orvostörténeti műve.* = *Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1979.* Bp. 1981. 519–562; 532.

⁴⁴ KLEIN: *i. m.* 1. 465–472.

⁴⁵ [SCHWARZ, Godofredus]: *Initia religionis Christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta, auctore Gabriele de Juxta Hornad Hung.* Francofurti et Lipsiae, 1740.

⁴⁶ *Godofr. Schwarzii Initia religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae orientali adserta,* Hal. 1740.

⁴⁷ Ioannis Zarka Defensio Godeffr. Schwartzii Initia Religionis Christianae apud Hungaros Ecclesiae Orientali vindicantis, Codex Autographus. OSZK: 2021. Fol. Lat.

ISTVÁN BARTÓK

Alte ungarische Grammatiken in Sopron

Beiträge zum Nachleben der Grammatica Hungarolatina von János Sylvester

Am Ende des 18. Jahrhunderts wirkte eine Studentenorganisation im evangelischen Lyzeum in Sopron, die die Pflege der ungarischen Sprache zum Ziele setzte. Die Mitglieder der Gesellschaft haben eine Liste über die in Sopron erreichbaren ungarischen Grammatiken unter der Leitung ihres Professors Jonathan Wietorisz zusammengestellt. Die zwei ältesten Items sind das Werk von Janus Pannonius, dem berühmten humanistischen Dichter des 15ten Jahrhunderts und die *Grammatica Hungarolatina* von János Sylvester aus dem Jahre 1539. Es ist kein Exemplar mehr der Grammatik von Janus Pannonius aufzufinden, viele bezweifeln sogar ihre Existenz. Aus der Arbeit von Sylvester ist heutzutage ein einziges Stück bekannt.

Die Studie systematisiert die Daten die die Authentizität des Verzeichnisses von Sopron belegen. Auch wenn die Exemplare nicht mehr entdeckt werden konnten, ist die früheste bekannte Botschaft über die lateinisch-ungarische Grammatik von János Sylvester erhalten geblieben, dank dem grammatischen Interesse der Professoren von Sopron. Jonathan Wietorisz und János Szarka haben bei einem gewissen Schwarzius gelesen, dass er die Grammatik von Sylvester gesehen hätte. Es ist höchstwahrscheinlich, dass es sich um Gottfried Schwarz (1707–1788) von ungarischer Herkunft handelt, der ab 1735 in Marburg und Halle tätig war und später den Posten des Rektors von Osnabrück und danach den des Bischofs von Rinteln bekleidete.

Ob die Voraussetzung ihren Platz behauptet kann erst nach der Auffindung der Berufung entschieden werden.